

Inledning

Ingegerd Tallberg Broman

Detta temanummer – *En gränsöverskridande skola: Om olika former av styrning och reglering i barndomen* – är ett resultat av studier inom det UVK finansierade projektet ”Mångkontextuell barndom. Skola, Fritid, Familj i förändring och gränsöverskridande”. Se webbsida <http://www.mangkontextuellbarndom.se/>. Projektet, som är inne i sin avslutande fas, utgår ifrån en analys av samhällsförändringar som placerar barndom som en social struktur i en tid av föränderlighet, osäkerhet och omvandling av barn- och vuxenrelationer. Det övergripande syftet med projektet är dels att skapa en ökad kunskap om barndom, så som den framkommer inom politik, policy och praktik, dels att specifikt utveckla förståelse för skolan som normerande och reglerande praktik i en förändrad och mångkontextuell barndom, och att därvid särskilt uppmärksamma gränsöverskridanden mellan skola och andra sociala rum, som skola-idrott, skola-fritid, skola-familj. Detta tidskriftsnummer ska ses som ett uttryck för att möta detta syfte och då framför allt den andra målsättningen.

Projektgruppen är flervetenskapligt sammansatt och består av forskare från statsvetenskap, pedagogik, etnologi, idrottsvetenskap, sociologi och rättssociologi. Gruppen baserades ursprungligen i ett områdes- och fakultetsövergripande samarbete på Malmö Högskola. Samtliga forskare i projektgruppen deltar i detta tidskriftsnummer, med undantag för två av de forskarstuderande, som inom kort lägger fram sina licentiatavhandlingar (Jonasson, 2009; Lelinge, 2009).

En central utgångspunkt i projektet är att nutida barndom karakteriseras av en ökad grad av mångkontextualitet, i vilken skolan fått en allt tydligare funktion att vara den institution, där barndomen regleras och där normalitet och avvikelser definieras. Allt fler deltagande aktörer kan konstateras samt ett gränsöverskridande mellan de olika sociala rummen, vilket flera av nedanstående artikelbidrag visar (exempelvis Löf, Kolffjord, Peterson, Tallberg Broman).

Det empiriska arbetet har framför allt varit förlagt till Malmö, en multikulturell stad som håller på att förvandlas från arbetarstad till en kunskapsstad. Många problem som kan identifieras på skilda håll i Sverige accentueras i en storstadsregion som Malmö (se exempelvis Löf, Wigerfelt). Den obligatoriska skolan är det enda tvingande gemensamma sociala rum som föreligger i de starkt individualiserade moderna samhällena. Senare års skolomvandling, såväl nationellt som internationellt, innebär att skola utgör ett allt

mindre enhetligt begrepp. En stor variation kan avläsas i lokala skolpraktiker, beroende bl a på den förändrade styrningen, (se exempelvis Stoltz) den ökade socio-ekonomiska och etniska segregationen, (exempelvis Wigerfelt) den lokala kontexten och de enskilda aktörerna. Den svaga teoretiska förankringen som ligger till grund för pedagogiken, resulterar också i mer lokala konstruktioner och även i en tendens till personliga tolkningar av verksamheten och yrkesroll, exemplifierat bl a från specialpedagogikens olika praktiker (Skrtic, 1991). Detta exemplifieras också här nedan i diskussionen av det nya skolämnet livskunskap (se Löf). Universella sanningar har ersatts av kontextuella, formulerade utifrån lokala sammanhang (Hargreaves, 2003). Detta belyses i så gott som samtliga artiklar i detta tidskriftnummer.

Förutsättningarna för skolan som system och läraren som aktör påverkas bl a av en ökad demokratisering, individualisering och decentralisering, men också av ökade krav på bedömningar, skoleffektivitet, marknadsanpassning och måluppfyllelse i en mer genomgripande kunskapsekonomi (Ball, 2008). Fler aktörer förväntas nu ha inflytande och medansvar i skolans arbete och i dess normerande funktion. Dokumentation och reglering av barnen/eleverna har utvecklats till en omfattande del av förskolans och skolans verksamhet. Detta framgår särskilt tydligt i artikeln kring bedömning (se Vallberg Roth), men också i flera andra bidrag. I förändringen kan utläsas att de professionella i förskola och skola har fått ett ökat ansvar för ett utvidgat fält av barns och ungdomars lärande och livsvillkor samt för fastställande av normalitet (Fendler, 2001). Detta sker bl a genom att deltagande av aktörer från andra sociala rum, som från idrotts- och fritidssektorer, (se exempelvis Peterson, Tallberg Broman) eller genom avskiljande av barnen/eleverna vid överträdelser av skolans gränser för normalitet (medlare, polismyndighet, socialtjänst, se exempelvis Kolfjord).

Skolans normativa och reglerande uppdrag gäller i ökad utsträckning även barnens föräldrar och familjelivet, och kan diskuterat i form av gränsöverskridande, flöden och upptagande av sociala rum och omvandling av tidigare gällande värden och logiker. Skolans reglerande praktiker och en styrningsmentalitet mot självreglering och individualiserade självtekniker (se bl a Stoltz) vad avser både barn och familj kan avläsas i den allt mer påtagliga bedömningskulturen (se bl a Vallberg Roth nedan). De höga förväntningar som ställs på skolan som normerande kraft, kan ses i relation till i en allt mer heterogen och multikulturell barndom och till en förändrad syn på skolans ansvar för denna barndom.

I projektet har vi utgått dels från systemperspektiv (Luhmann, 1990; 1995; 2004; Bourdieu, 1990; 1993; 1998) dels från aktörsperspektiv (James, Jenks & Prout, 1998; Corsaro, 1996). Det senare förtydligas mest utförligt i Evaldssons bidrag i detta tidskriftsnummer. Med Luhmann menade vi att de olika rummen (systemen) fungerade efter bestämda koder, med egna regler och rationaliteter beroende på dess historiska och samhällsliga position. Var-

je system eller kontext har sin form att se individerna. Den sociala kontexten och kommunikationen i denna anger och skapar en speciell social adressering av individerna. I skolan utgörs denna av - elev, i förskolan av - barn, i idrotts- och föreningslivet av - medlem etc. Den sociala adressen inkluderar en riktande och också begränsande förväntning på individen (Rasmussen, 2005). Det sociala rummets specifika logik bestämmer såväl förväntningarna på den enskilde, (den sociala adressen), och det producerar sin egen tillgång till vad som kan inkluderas, och gränser för vad som exkluderas. Vi kan dock så långt in i projektet konstatera en förskjutning av förståelsen för denna problematik, så att vi här framhåller flödena mellan rummen, överlappningar, övertagandet av dominerande logiker från ett system (exempelvis från skolan till andra, exempelvis familjen), uppgående av ett rum i ett annat etc. Här hänvisar vi också till Jonasson (2009), som i sin licentiatavhandling utgår från begrepp som nätverk, gränsarbete och flöden mellan rummen med hänvisning bl a till Deleuze och Guattari (1987). Gränsöverskridande är mycket utmärkande, liksom förändringar och förskjutningar exempelvis framlyft i diskussionen om generation i Eilards bidrag. Generationsordningen utgör ett centralt begrepp för att förstå utmaningarna och förändringarna i den mångkontextuella och mångkulturella barn- och ungdomen.

Rumsbegreppet har under senare årtionde fått en allt större betydelse i förståelsen av barns och vuxnas livsvillkor, samt för hur olika aktörer förstår kulturell och socioekonomisk förändring (Holloway & Valentine, 2000) och inte minst för hur makt och kunskap formeras i strategier för inkludering i ett vi och för exkludering av den andre (Foucault, 1975). Den ökande graden av öppenhet för skolan gentemot andra sociala rum, vilket är relaterat till demokratisering och decentralisering, kan ses som angelägen men också i hög grad problematisk (Rasmussen, 2005) och dess innebörd viktig att analysera.

Nedanstående artiklar kommer att på olika sätt behandla en gränsöverskridande skola, med fokus på styrning och praktiker för normering och reglering av barndomen, så som den utspelar sig i, eller med relation till, skolans sociala rum.

Tidskriftsnumret inleds med två artiklar som behandlar centrala och för alla bidragen grundläggande begrepp, vilka tidskriftsnumrets författare alla förhåller sig till på olika sätt, nämligen *styrning* och *en likvärdig skola*.

Pauline Stoltz, F. D. i statvetenskap, Malmö Högskola väcker i sin artikel "*Styrning, barndom och skola*", frågor om förhållandet mellan den nuvarande styrningen av skolan och brister i barns rätt till en likvärdig utbildning. Detta görs med utgångspunkt i aktuell styrnings- och barndomsforskning. Stoltz lägger en grund för temanumrets inriktning genom att belysa begreppen styrning, governance och governmentality, med särskild koppling till styrning av och i skolor, samt genom att presentera en översikt över aktuell styrningsforskning. Stoltz framhäver att det föreligger två forskningsteman av intresse för den som vill diskutera styrning och barns rätt till en likvärdig

utbildning. Den *ena* behandlas av styrningsforskare och berör förändringar i synen på politisk styrning, med fokus på begrepp som "governance" och "governmentality", den *andra* behandlas av barndomsforskare och välfärdsstatsforskare och berör förändringar i synen på barns positioner inom välfärdsstater och frågor om barn som nuvarande och framtida medborgare. Tillsammans väcker dessa två teman frågor som rör var balansen går mellan individuell frihet och social jämställdhet? och hur begreppet "ansvar" kommer in i skolpolitiska sammanhang? Dessa frågor kan vara viktiga att ställa i Malmö (och Sverige) idag, framhäver Stoltz och diskussionen följs upp i Wigerfelts artikel.

Berit Wigerfelt, docent i IMER, Malmö Högskola problematiserar i sin artikel skolan i mångfaldssamhället. Den mångkulturella, mångetniska skolan utgör en utgångspunkt för samtliga artiklar, mer eller mindre framhävt. Wigerfelt låter sin artikelrubrik vara uttryck för det fokuserade problemet: "En likvärdig skola?" I artikeln belyses skolors likvärdighet utifrån Skolverkets inspektionsrapport från Malmö 2006. Inspektionen syftar till att bidra till en förbättring av kvalitén på skolorna genom att bedöma hur verksamheterna arbetar i riktning mot de nationella målen. Skolverkets inspektioner är att betrakta som en av de former för styrning av skolans verksamhet som föreligger. I rapporten konstateras att det föreligger ojämlika utbildningsvillkor som leder till en bristande likvärdighet. Wigerfelt utforskar vad dessa brister består i på några av Malmös skolor. Vilka problem identifieras? Lever Malmö (och Sverige ytterst) upp till barnkonventionen? Tar man hänsyn till barnets bästa med alla till buds stående medel exempelvis när resurser fördelas? Agerar skolorna icke-diskriminerande på så sätt att utbildningen fullföljs med ett godkänt resultat och att utbildningen är av god kvalitet för alla barn? Artikeln belyser konventioner på internationell nivå, såsom Barnkonventionen, samt svensk policy som den bland annat uttrycks i läroplaner och i skollagen. Wigerfelt konstaterar att i de av inspektionen särskilt granskade stadsdelarna i Malmö, som kännetecknades av en stor andel invånare med utländsk bakgrund, förelåg stora förväntningar på skolan och på dess roll vad avser socialisation och fostran. På just dessa skolor kan vi också se många aktörer från andra sociala rum, som griper in i skolans arbete med fostran och reglering av barnen/eleverna. Förutom polis och socialtjänst finns aktörer från olika idrotts -fritidssektorer med på skolorna i olika sammanhang. Wigerfelt illustrerar här något som fördjupas i Petersons bidrag.

Tomas Peterson, professor i sociologi, idrottsvetare, Malmö Högskola, framställer i sin artikel "Barndomens reglering via skol- och föreningsidrott" skolan och föreningsidrotten som några av de allra viktigaste sekundära socialisationskrafterna i det svenska samhället. De utgör båda viktiga instrument för uppfostran och påverkan, där kunskaper, färdigheter, förhållningssätt och värderingar produceras, förmedlas, återskapas och förändras. Artikeln baseras på en utvärdering av Handslagsprojekt, som finansierades

av Riksidrottsförbundet. Peterson utgår i sin analys från Bourdieus fältteori, för att synliggöra skolans och föreningsidrottens fält - deras avgränsningar, maktpositioner och aktörer, de olika former av kapital som dessa besitter och de olika former av habitus som skapas på respektive fält. Han konstaterar att för att åtgärda problem som är knutna till barn, idrott och hälsa (och i synnerhet att våra barn och ungdomar rör sig för lite) borde regering och riksdag istället satsa på att stärka skolidrottsämnet och stärka idrottslärares position. Från en sådan styrkeposition skulle skolan också kunna etablera ett omfattande samarbete med föreningsidrotten, men- som Peterson betonar: på sina egna villkor. Gränsöverskridande bidrar till försvagning av skolans möjligheter och snarast till deprofessionalisering av lärargruppen.

Camilla Löf, doktorand i pedagogik, Lärarutbildningen, fångar i sin artikel upp diskussionen om gränsöverskridande. Hennes artikel har rubriken "*Livskunskap – en gränsöverskridande praktik i skolan*" och behandlar utvecklingen av ett nytt skolämne i svenska skolor. Ämnet är inte obligatoriskt och generella riktlinjer saknas. Variationen av tolkningen av ämnets mål och innehåll är också beroende av lokala förhållande och lärarens personliga åsikter. Löf ställer frågan: Så varför detta nya ämne? (som också återfinns under benämningen Social Kompetens). Hon redovisar bl a hur flera skolor beskriver ämnet livskunskap som en metod för integrering. Lokala kursplaner visar hur man i så kallat mångkulturella skolor ska medvetandegöra om olika kulturella föreställningar om relationer och kärlek kombinerat med ett förstärkt jämställdhetsarbete. Varför just här? Som ett motiv för ämnets framväxt nämns också att många av lärarna oroas över den bristande kommunikationen mellan barn och vuxna (speciellt mellan barnen och deras föräldrar) och man ser skolan som en betydelsefull länk mellan generationer. Skolan går in med stabiliserande praktiker i en tid och ett sammanhang av kraftigt förändrad generationsordning. Livskunskap framstår som en form av normerande praktik för att söka skapa en trygg och säker miljö för unga att växa upp i, speciellt framhävd i områden som karakteriseras av hög grad av mångfald. I sin artikel gör Löf en analys av policydokument på såväl nationell som lokal nivå.

Även nästkommande artikel presenterar nya former för normerande och reglerande praktiker: kamratmedling.

Ingela Kolfjord, Docent i socialt arbete med inriktning mot rättssociologi, Hälsa och Samhälle, Malmö Högskola belyser "*Alternativ konflikthantering: Hur kamratmedling kan påverka elevernas relationsskapande*". Kamratmedling inom skolans verksamhet, innebär att konflikter ska lösas av barnen själva, med stöd av opartiska kamratmedlare. Artikelns utgångspunkt är en fältstudie som författaren genomfört på en låg- och mellanstadieskola i Malmö, där hon studerat kamratmedling under drygt en ettårsperiod. Barn i femte och sjätte klass ansökte skriftligt om att bli medlare och fick därefter gå en medlingsutbildning under två dagar. Ett krav som ställs på eleverna var att

de skulle vara goda föredömen för att kunna bli medlare. Kolfjord lyfter frågor som: Blir medlingen en form av självdisciplinerad praktik genom de anspråk som ställs på medlarna som goda föredömen? Varför börjar medlingsförfarandet inom skolan att introduceras, vilka övriga skeenden i samhället och i skolan harmoniserar med medlingsdiskursen? Ligger medlingen i linje med skolans demokratisträvanden eller kan den ses som en praktik som överför skolans ansvar på eleverna? Kolfjord konstaterar att studierna visat att kamratmedling både löser och förebygger eskalering av konflikter och framförallt ger medlingen barnen ett redskap för att själva kunna hantera sina konflikter. Medling kan också stärka barnens självförtroenden och deras moraliska värderingar. En annan praxis som medlingen inryms i är vuxenvärldens kolonialisering över barnens liv och "förvuxligandet" av barnen, vilket också berörs av Eilards artikel nedan. Paradoxalt så kan en inkluderande metod också skapa en exkluderande praxis. En viktig fråga, säger Kolfjord, är om medling handlar om empowerment eller om medling är uttryck för andra ideologiska diskurser? (se också Tallberg Broman liksom Stoltz i detta nummer).

Ett annat perspektiv på barnens relationer och relationsskapande får vi i Evaldsson artikel. *Ann-Carita Evaldsson*, professor i pedagogik, Uppsala Universitet, diskuterar i sin artikel "*Verbal mobbning och normerande praktiker i flickors relationsprat*", vardaglig interaktion i en kamratgrupp i en multietnisk skola. Artikeln knyter på flera sätt an till tidigare artiklar av bl. a. Löf och Kolfjord, men här återfinns på ett markerat sätt barnens eget aktörsskap och barnens egna perspektiv på relationsskapande, inkludering och exkludering. I den grupp av fem flickor som Evaldsson i den här artikeln valt att studera, blir en av flickorna i gruppen utsatt för, vad man inom mobbningsforskning beskriver som verbal mobbning eller indirekta aggressioner. I artikeln argumenterar Evaldsson för betydelsen av att inom mobbningsforskning förstå barns samspel med kamrater på dess egna villkor och de komplexa betydelser som barns och ungas aktiviteter har för deltagarna själva. De normer som gäller i en viss social grupp eller socialt sammanhang blir alltså först tydliga när någon avviker och bryter mot hur man förväntas uppföra sig, framhåller författaren. Hon betonar att ett sätt att få syn på hur identiteter och normer framförhandlas är att analysera hur deltagarna själva sanktionerar beteenden i pågående samspel i situerade aktiviteter. Ovanstående resonemang understryker vikten av att kritiskt granska hur man inom traditionell mobbningsforskning definierar aktiviteter som förolämpningar, ryktesspridning, skvaller, namngivning, uteslutningar, hot, etc.

Angerd Eilard F.D. i pedagogik, Malmö Högskola, lyfter i sin artikel fram några resultat från sin avhandling *Modern, svensk och jämställd: Om barn, familj och omvärld i grundskolans läseböcker 1962-2000*. Hon har i avhandlingen undersökt bilden av barn och familj i ett drygt 60-tal läseböcker, som sedan år 1962, året för vår första läroplan, använts i den svenska

grundskolan. Eilard erbjuder alltså ett historiskt förändringsperspektiv på förställningar om barn och familj, vilket hon utnyttjar för att närmare behandla begreppet generation. Syftet med artikeln är att med hjälp av några nerslag i de undersökta böckernas innehåll diskutera läseböcker som en normerande praktik i skolan. Eilard ställer frågor som: Hur har läseböckernas normerande och reglerande funktion sett ut? Vad karakteriserar det sena 1900-talets och det tidiga 2000-talets läseböcker, efter det att den svenska grundskolan blivit ”en skola för alla”, läromedelsmarknaden avreglerats och mångfalden i samhället ökat? Hon avslutar med att framhålla att läseböckerna visade sig vara epokbeskrivande dokument, som tydligt ger uttryck för sina samtiders normer och ideal. Deras perspektiv skapar inom ramarna för skolkontexten tidstypiska, normerande och socialt eftersträvansvärda miljöer och identiteter, i linje med rådande samhällsideal. Samtidigt har den enhetligt och nationellt fostrande läseboken från 1960-talet, under senare decennier allt mer ersatts av det man kan kalla en hybridgenre, en blandning av vanlig barnbok och läsebok, där den explicit samhällsfostrande funktionen inte längre är lika tydlig.

Ann-Christine Vallberg Roth, F.D. i pedagogik anknyter i sin artikel ”*Styrning genom bedömning av barn*” till tidigare artiklar kring styrning och nya praktiker för att reglera och normera barnen, men också föräldrarna. Vallberg Roth konstaterar att dagens barndom karakteriseras av ökad formaliserad bedömning och dokumentation från tidig ålder. Hon betonar att barnen växer upp i en mångkontextuell bedömningskultur, och i ett raster av självbedömningar i förtätade kommunikationsmönster. I Skolverkets utvärdering av förskolan konstateras att förekomsten av individuella utvecklingsplaner (IUP) i Sveriges kommuner har ökat. Vallberg Roth ställer frågor som: Vilken typ av bedömningar framträder i IUP från förskola och förskoleklass? Hur framställs och bedöms barnen i dokumenten? Vilket ”erbjudande” av innehåll och möjliga identiteter och subjekspositioner formuleras för barnet i de individuella utvecklingsplanerna relaterat till plats? Vad innebär det för barn, vårdnadshavare och lärare att IUP är en allmän handling? I sammanfattningarna konstaterar hon bl a att ur en ideologisk infallsvinkel kan IUP ses som en *reglering* av barn som ”becomings” (reglering av barns tillblivelse), medan om man utgår från praktiken så tycks barnet i IUP främst bli positionerat utifrån vad hon eller han har varit, ”*has been*”. Vallberg Roths artikel illustrerar den amerikanska devisen: ”No child left behind”. Genom noggranna kontroller och bedömningar skall varje barn följas genom sin barndoms- och skolhistoria. Den avslutande artikeln vänder med parafrasträ på denna devis sitt fokus till föräldrarna:

Ingegerd Tallberg Broman, professor i pedagogik, Malmö Högskola, behandlar i sin artikel ”*No Parent left behind*”: Föräldradeltagande för inkludering och effektivitet föräldradeltagande i förskola och skola i ett spänningsfält mellan policy och professionspraktik. Den svenska skolan har un-

der större delen av sin historia präglats av "isärhållandets princip" vad gäller relationen hem-skola. Detta kan förstås utifrån en grundläggande jämlikhets-tradition i den svenska förskola och skola som etablerades under 1960-1970-talen. En social jämlikhetssträvan och ett uppdrag att skapa det gemensamma var framträdande, som innebar att enhetlighet, och alla barns och familjers lika förhållande till skolan markerades. En konflikt kan sägas föreligga mellan värden som att värna professionens självständighet och ökat inflytande för barn, elever och föräldrar. Konflikten har förstärkts genom att skolan blivit mer beroende av en globaliserad utbildningspolicy och kunskapsekonomi, liksom av en ökad individualisering och social segregation i samhället. Artikel belyser förhållandet förskola/skola-förälder i ett policy- och professionsperspektiv samt uppmärksammar framför allt förändringar i talet om föräldrars delaktighet med följande frågor: Hur framställs föräldrarnas delaktighet och ansvar i olika styrdokument på lokal, nationell och internationell nivå? Hur uppfattar förskollärare och grundskollärare föräldradeltagande (gränsöverskridande) och inflytande? Vilka förändringar kan beskrivas och hur kan det förstås? Artikeln utgår från tre genomförda studier av dels policydokument, dels lärare och skolledare. Författaren kan avslutningsvis konstatera en förskjutning från föräldradeltagande för ökad demokrati som ett grundläggande värde, till föräldradeltagande som en strategi för skoleffektivitet, förbättrat lärande och ökad måluppfyllelse i förskola och skola.

Mats Trondman, professor i sociologi, Växjö Universitet, avslutar temanumret med artikeln "*Mångkontextuella och gränsöverskridande läroprocesser: Om barn som självreglerande och egenansvariga subjekt*". Trondman behandlar i detta avslutande avsnitt varje bidrag i temanumret, och sammanfattar först de olika artiklarnas syfte, material och analytiska poänger. Därefter kommenteras bidragen och Trondman lyfter vad jag som läsare kan lära mig av de olika artiklarna, och vad som ses som slutsatser av den pågående forskningen inom projektet "Mångkulturell barndom: Skola, fritid, familj i förändring och gränsöverskridande." Han kan sägas göra en positiv, kritisk utfrågning av de olika bidragen i syfte att rekonstruera en mångdimensionell teori ombarndom och reglerande praktiker.

Referenser

- Ball, Stephen J. (2008). *The education debate*. Bristol: Policy Press.
- Bourdieu, Pierre (1990). *Reproduction in education, society and culture*. Sage Publications.
- Bourdieu, Pierre (1993). *The field of cultural production: Essays on art and literature*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, Pierre (1998). *State nobility*. Oxford: Blackwells.
- Corsaro, William A. (1996). Transitions in early childhood: The promise of comparative, longitudinal ethnography. I A. Colby & R. Schweder (red.), *Essays on Ethnography and Human Development* (ss. 419-457). Chicago: University Press.
- Corsaro, William A. (1997). *The sociology of childhood*. Thousand Oaks: Pine Forge Press.
- Fendler, Lynn (2001). Educating flexible souls: The construction of subjectivity through developmentality and interaction. I Kenneth Hultqvist & Gunilla Dahlberg (red.). *Governing the child in the new millenium*. New York: Routledge-Falmer.
- Foucault, Michel (1975). *Discipline and Punish*. London: Penguin.
- Foucault, Michel (1994). Governmentality I James D. Faubion (red.), *Essential works of Foucault 1954-1984*. Volume 3 (ss. 210-222). London: Penguin Books..
- Hargreaves, Andy (2003). *Teaching in the knowledge society. Education in the age of insecurity*. Philadelphia: Open University.
- Holloway, Sarah L., & Valentine, Gill (2000). *Children's geographies: Playing, living; learning*. London: Routledge.
- James, Allison, Jenks Chris & Prout, Alan (1998). *Theorizing childhood*. New York: Polity Press, Teachers College Press.
- Jonasson, Kalle (2009). *Klungan och barndomens sociala rum - Socialt gränsarbete och figurationer i rastfotbollen*. Malmö: Malmö Högskola (lic. manus).
- Lelinge, Balli (2009). *Klassråd: En studie av dilemman och villkor för deliberative samtal*. Malmö: Malmö högskola (lic. manus).
- Luhmann, Niklas (1990). *Essays in self-reference*. New York: Columbia UP.
- Luhmann, Niklas (1995). *Social systems*. Stanford: Stanford UP.
- Luhmann, Niklas (2004). *Law as a social system*. Oxford: Oxford UP
- Rasmussen, Jens (2005). *Polykontekstuel ungdom – unge i det mderne samfund*. Odense: Ungdomspeadagogisk Forskning- og Utvecklingscenter.
- Skrtic, Thomas (1991). *Behind special education: A critical analysis of professional culture and school organisation*. Denver: Love.